

МІКРОКОНТЕКСТИ З ЛЕКСЕМОЮ *МОЛИТВА* У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТВОРАХ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

У статті йдеться про мікроконтексти з лексемою „*молитва*” у публіцистичній праці „Десять заповідей Божих. Молитва Господня” буковинського письменника і священника Сидора Воробкевича (1836 – 1903), викладача-теолога Чернівецького університету. Праця, видана у Чернівцях окремою книгою в 1893 році, написана українським варіантом церковнослов'янської мови з виразними ознаками розмовного мовлення буковинців.

Ключові слова: Сидір Воробкевич, церковно-проповідницька публіцистика, лексема „*молитва*”, словники української мови, діалогічні єдності.

Сидір Воробкевич як творча особистість поєднав у собі талант письменника і дар композитора, неабиякі здібності педагога і громадського діяча, редактора і видавця буковинських часописів, православного священника, професора теологічного факультету Чернівецького університету.

Церковно-проповідницька публіцистика займає у творчому доробку письменника помітне місце – це понад 100 проповідей („*наук*”) для народу, які були опубліковані в часописі „*Candela*” та частково видані окремими книгами: „*Науки надгробні для сільського народу*” (1891), „*Десять заповідей Божих. Молитва Господня*” (1893) та „*Науки для народу*” (1899). Цей творчий доробок письменника – унікальне явище в нашій культурі, варте окремої уваги дослідників – теологів, літературознавців, мовознавців, на що, зокрема, вказували дослідники творчості Сидора Воробкевича Петро Никоненко та Микола Юрійчук [5, с. 186].

Сидора Воробкевича називали ще за життя письменника „*гордістю і славою православного руського духовенства*”. З користю для формування українського духовенства Сидір Воробкевич працював кільканадцять років у церковному русино-українському часописі „*Candela*”, ведучи його українську частину, видав кілька книг власних церковних проповідей. Ці видання можна розцінювати, по-перше, як своєрідні навчальні посібники з релігієзнавства, оскільки їх автор дбав передусім про підготовку нової української священницької інтелігенції. Він прагнув запропонувати свої проповіді, своєрідні зразки звернень до народу у певних ситуаціях життя, написаних живою українською народною мовою, доступною і зрозумілою кожній людині, передусім випускникам теологічного факультету, щоб вони могли бути використані у їхній майбутній священницькій діяльності. С. Смаль-Стоцький підкреслював, що

як священник і професор теологічного факультету С. Воробкевич виховав „ціле покоління священників, що „осталось ще хоть руським, а не пішло служити іншим богам, куда вели їх другі поважні наміри” [9, с. 40].

Крім того, проповіді С. Воробкевича мають просвітницький характер. Не випадково сам автор назвав свої релігійно-публіцистичні праці „*науками сільського народу*”, бо вони були справді своєрідними настановами християнського життя, які проповідував і пропагував православний душпастир. Як справедливо написали дослідники літературної творчості письменника П. Никоненко та М. Юрійчук, „в особі С. Воробкевича українська суспільність свого часу мала не просто душпастиря, а церковного діяча-просвітителя, який дбав одночасно про національне та духовне, засноване на принципах християнської моралі, виховання народу. Щодо цього, то він стоїть в одному ряду поруч з такими нашими церковними діячами-подвижниками, як М. Шашкевич, О. Духнович, М. Вербицький та ін.” [5, с. 37]. Авторів трьох томів церковних проповідей Сидору Воробкевичу в 1896 році (з нагоди 60-ліття) надано титул архіпресвітера-ставрофора.

Сам С. Воробкевич розумів важливість і призначення своїх проповідей, написаних українською народною мовою. У „*Передньому слові*” до „*Науки для народу*” (1899) він пояснював, що підготував до друку свої „*науки*”, оформлені народною мовою, з потреби зробити їх доступними і зрозумілими для народу, бо тільки в такий спосіб вони „*матимуть хосен*” і будуть „*животворною силою*”, зможуть виконати своє просвітницьке, виховне значення: „*Донедавна не було у нас на Буковині ще жодних оригінальних руських збірників проповідей, тож уживалося збірників російських та галицьких. Вправді, подеколи при деякій нагоді виголошували старі душпастирі проповіді – однак поскільки вони при тім уживали мови з примішками великоруськими, церковнослов'янськими, руськими (тобто українськими – Н. Г.) і хто знає ще якими іншими вираженнями, то ті проповіді не мали животворної сили, і тому нікого з народу не могли зігріти і до богоугодного життя приспособити...* (виділено нами – Н. Г.). *Осли народ розуміє проповідь, то така проповідь для него є животворною і її хосен не хибне його. Сли народ поученія не розуміє, то весь труд священника безхосенний і марно пропадає, як той голос у пустині*” [2, с. 3].

Як мудрий архіпастир, Сидір Воробкевич

своє повчальне слово („науки”) збагачує великим досвідом богослова-проповідника, основну увагу приділяє найголовнішому в земному житті кожної людини – дотриманню християнських духовних цінностей. З цією метою він цитує книги Святого Письма, закликає дотримуватися Заповідей Божих як душпастир, визначає і розтлумачує християнські цінності.

Тематичний спектр „наук” С. Воробкевича досить широкий, він відповідає тій програмі, яку прагнув реалізувати священник-просвітител. Це розповіді-повчання про сенс людського життя, про вартість кожної людини, ким би вона не була, про зміст і призначення життя людини у певний період, про негативні риси характеру, вдачі чи поведінки людини, про тілесне і душевне здоров’я людини тощо.

Метою нашого дослідження є аналіз мікроконтекстів з лексемою *молитва* у релігійно-публіцистичних працях С. Воробкевича, зокрема в його праці „Десять заповідей Божих. Молитва Господня” (1893) [3].

Праця написана українським варіантом церковнослов’янської мови із використанням етимологічного правопису, тому, пишучи статтю, нам довелося дещо спростити цей правопис, адаптувавши його до сучасного.

В одинадцятитомному „Словнику української мови” подано такі два значення лексеми *молитва*: „1. Дія до знач. молитися 1; 2. Установлений текст, який промовляється, виголошується віруючими при зверненні до Бога, до святих” [7, с. 783].

Повторює ці значення лексеми *молитва* „Великий тлумачний словник сучасної української мови”: „1. Дія до знач. молитися 1; моління. 2. Установлений текст, який промовляється, виголошується віруючими під час звернення до Бога, до святих” [1, с. 537].

Лексема *молитва* безпосередньо пов’язана з дієсловом *молити*, тобто „дуже просити, благодіяти”; *молитися* – „звертатися до Бога, до святих з проханням, подякою; проказувати слова молитви”; *молитва* 1 „дія за знач. молитися; моління”; 2 „установлений текст, який промовляється, виголошується віруючими при зверненні до Бога, до святих; „молитву „Отченаш” читати – „дорікати” („Новий тлумачний словник української мови” (К., 2001) [6, с. 217].

В однотомному „Словнику української мови” (К., 2012) також подано два значення лексеми *молитва*, проте прикметник *установлений* (текст) замінено на *узвичаєний*: „1. див. молитися. 2. Узвичаєний релігійний текст, який промовляється вірником у його зверненні до Бога, святих, а також під час релігійних обрядів”. Тут також подано фразеологізми *молитва ломить замки*, *Вашими молитвами* (жарт. Відповідь на запи-

тання про здоров’я, життєві обставини з відтінком подяки за добре ставлення до себе) [8, с. 558].

В „Етимологічному словнику української мови” (К., 1982-2012) зазначене праслов’янське походження лексеми *молитва*: *Молити* – псл. **modliti*, **moldl-* – споріднене з лит. *malditi*, *melsti* „благодіяти”, хет. *mald-* „просити, говорити”, двн. *meldon* „доповідати, розповідати”; іс. **meldh-* „говорити ритуальні слова”, давніше, можливо, „приносити жертву, забиваючи тварину” (порівн. рос. *молить* „забивати худобину”, болг. *молитва* „молитва; жертва, жертвна тварина; суп із м’яса жертвовної тварини”); виведення **meldh-* із **meld-* „м’який” менш обґрунтоване [4, III, с. 501].

У публіцистичному трактаті С. Воробкевича „Десять заповідей Божих. Молитва Господня” *молитва* – це насамперед узвичаєний, усталений текст. Протоієрей С. Воробкевич поставив за мету розтлумачити значення молитви для кожного християнина, її важливість у повсякденному житті. Звертаючись до братів-християн (Бр. хр!), він вкладає у значення слова *молитва* сакральний зміст. С. Воробкевич зауважує, що *молитва* – це „своєрідний двигун”, який є в серці кожного: „Въ чоловічєскѡмъ сердцѣхъ находится такіи двигатели, котрый его до Господа Бога, своего Сотворителя возносите. Усердна *молитва* есть тѣмъ сильнымъ двигателемъ” (с. 48).

С. Воробкевич видозмінює і значення „узвичаєний”, „усталений текст”, наголошуючи на тому, що *молитва* – це бесіда з Богом. *Молитва* – це бесіда з Богом, подібна до розмови дитини зі своїм отцем. Це „піднесення” розуму і серця до Бога (с. 48).

Поєднавши талант священника і письменника, С. Воробкевич у трактаті „Десять заповідей Божих. Молитва Господня” говорить і про значення молитви для кожного християнина: „Душа безъ *молитвы* есть птицею безъ крыль, — есть рыбою безъ воды, — стравою безъ соли, — тѣломъ безъ души. Тому-же мають всѣ народы сего свѣта свои собственни *молитвы*, тому-же молитися до Бога не лишъ христіанинѣ, но и жидѣ, турокѣ, татаринѣ и Богѣ знае, яка вѣра” (с. 48).

Значення цієї молитви в житті кожного важко переоцінити. Вона стає для віруючих „проводирем до царства небесного” і подає серцям нашим утіху та мир (49).

С. Воробкевич наголошує на тому, що кожен народ, зокрема й українці, знають багато молитов, але визначальне місце серед них належить „Молитві Господній” – „Отче наш”. С. Воробкевич розтлумачує для представників сільського населення, чому саме ця *молитва* називається Господньою.

Чимало мікроконтекстів у трактаті становлять своєрідні авторські діалогічні єдності, які склада-

ються з запитання і відповіді. Першою такою діалогічною єдністю є відповідь на запитання „Чи знаєте ви, бр. хр. хто навчив насъ Богу *молитися* словами: Отче нашъ и пр.?” – „Самъ Спаситель міра, Господь Іисусъ Христосъ” (с. 48). Стає зрозуміло, чому вона і називається „Молитва Господня”. Тексти інших молитов склали святі Отці і учителі святої Церкви. І тому саме *Молитва* Господня для кожного православного християнина є „дорогимъ сокровищемъ”, і тому повинен кожен християнин *молитву* „Отче нашъ” знати напам’ять (с. 49).

У нашому житті, – зауважує С. Воробкевич, – „*Молитву* „Отче нашъ” говорять невинни уста малої дитини и ти зморщени сѣдоглавого старика, шепчуть уста бѣдної нещасливої вдови и тѣ, – на всяку роскошь привыкшого богача, мовлять письменни и неписьменни люди” (с. 49).

Протоієрей С. Воробкевич називає слова молитви „Отче нашъ” „солодкими”. Їх можна почути „не лишъ пѣдъ скромною соломянною стрѣхою нашего хлѣбороба, но и въ ясныхъ, мраморныхъ палатахъ царей и вельможъ” (с. 49).

Ще одне значення лексеми *молитва*, виокремлене С. Воробкевичем, є те, що вона є „супутником” віруючої людини: „Отче нашъ” є нашим „нерозлучнымъ, спасительнымъ спутникомъ” від колиски до могили: його „учила насъ рѣдна мама, якъ були мы малыми дѣточками; „Отче нашъ” говоримо мы рано и ввечеръ; „Отче нашъ” чуємо мы що недѣли и свята въ храмѣ Божѣмъ” (с. 49).

У трактаті знаходимо чимало інтертекстуальних фрагментів, цитувань зі Святого Письма, які наводять священник на підтвердження власних слів. Так, витлумачуючи молитву „Отче нашъ”, С. Воробкевич наводить слова св. Кипріяна, що ця молитва є „сокращеніємъ св. евангелія”, и роздѣляется на три части, на „Призываніе”, семь „Прошеній” и „Славословіе” (с. 49).

У молитві „Отче нашъ” сказано про все в скороченому варіанті, що можна просити Бога. Щире звертання з молитвою „Отче нашъ” до Бога, „з духомъ и правдою, умомъ и сердцемъ *молитву* Господню къ Отцу небесному посылаетъ” (с. 50), той чує у своєму серці небесну віраду і божественну силу, „она бо нагрѣваетъ кожде сердце животворнымъ жаромъ правдивой набожности и возноситъ его въ предѣли вѣчної радости и блаженства” (с. 50).

Словами звернення у молитві Господній: „Отче нашъ, сущій на небесахъ!” сповідуємо ми, що Господь Бог є нашим Отцем. На підтвердження С. Воробкевич наводить іншу діалогічну єдність. На питання „чому?” він сам же відповідає: „Господь Богъ насъ всѣхъ сотворивъ. Онъ намъ все подае, що намъ до життя нужно. Що мы маємо,

то все даръ Отца небесного; — въ нуждахъ и печаляхъ такъ Онъ насъ потѣшаетъ” (с. 50).

С. Воробкевич розтлумачує браттям-християнам, чому в молитві ми не кажемо „Отче мій”, але „Отче нашъ”: „Отже, есть Господь Богъ Отецъ всѣхъ людей, а мы межѣ собою всѣ братьями и чадами Единого Бога Отца и Единой Матери Церкви православной, котра намъ говоритъ не лишъ молиться „о спасеніе душъ нашихъ” но и за vlastей, за „путешествующихъ, недугующихъ и плѣнныхъ, когда молимся” (с. 51). На підтвердження він знову наводить слова св. Кипріяна: „Молимся не за одного, а за весь народъ, поелику весь народъ — одно” (с. 51).

Про важливість Молитви Господньої говорить такий мікроконтекст із трактату С. Воробкевича: „Якъ ѣда, свѣтло, теплота для життя потребна, — такъ потребна намъ, и *молитва*” (с. 52). На підтвердження наведено цитату Св. Іоанна Златоуста, у якій сказано: „Если отнимешь отъ себе молитву, сдѣлаешь тоже, что рыбу лишити воды. Якъ рыбы живутъ водою, такъ и мы *молитвою*” (Слово о постѣ) (с. 52).

За способом промовляння тексту молитви С. Воробкевич поділяє Молитву Господню на *внутрішню* (тиху) і *явну* (зовнішню). Тихою молитвою вважається молитва, коли ми „тихо на Бога мыслимъ и Ему наши славословія, просьбы и подяки мысленно отдаемъ” (с. 52). Явною молитва буде тоді, коли ми словами і знаками, тобто хресним знаменням, поклонами і голосною вимовою наші славословія і подяки висловлюємо. Принагідно протоієрей С. Воробкевич наголошує на щирості „бесіди” з Богом, зауважуючи, що „*молитва* безъ смысла, безъ сердечного чуття немає передъ Богомъ ніякої вартости” (с. 52). Тільки правдива і приємна Богу *молитва*, благоговійна, з почуттям смиренності – буде взаємною розмовою з Отцем небесним.

Наступна діалогічна єдність складається із запитання „Коли повинен християнин молитися Богу?” і відповіді: „Для *молитвы* всякое время удобно: день и ночь, ранокъ и вечеръ, полудень и полночь. Къ могучему чловѣку не всегда можно приходити съ нуждой и просьбой, потому что чловѣкъ бываетъ занятъ или не отложными дѣлами своими, или лежитъ въ болѣзни, или спитъ, или другимъ чѣмъ занятъ: а къ Богу всегда, всякое время свободно есть; всегда двери отверсты намъ; Господь, всегда готовъ слушати прошеніе наше” (с. 52).

Звертаючись до братів-християн, С. Воробкевич просить їх не молитися лише тоді, коли постигне недоля, нещастя, лиха година, не просити лише багатства і вигоди, не бажати у молитві чогось злого своїм ворогам, — таку *молитву* Бог не любить (с. 53).

Заключною діалогічною єдністю є мікроконтекст із трактату С. Воробкевича „Десять заповідей Божих. Молитва Господня”: „Де нам молитися Богу? І відповідь: „У всякомъ місці”. „Богу молитись можемо мы не лишъ въ Церквѣ, но и дома, въ поли, въ дорожѣ, на морѣ, въ лѣсѣ” (с. 53).

Отже, як бачимо, розтлумачуючи для представників сільського населення саму назву Молитви Господньої, її значення для кожного християнина, С. Воробкевич наповнює новим сакральним змістом саме поняття молитви і доповнює, розширює його семантичні вияви. Цьому сприяють своєрідні мікроконтексти – діалогічні єдності, що складаються із запитань і відповідей, подекуди підтверджені інтертекстуальними вставками із Святого Письма. Вважаємо, що трактат „Десять заповідей Божих. Молитва Господня”, який складається з восьми частин, де вміщено не тільки „Науку про Молитву Господню”, але й сім наук про різні прошення християн, потрібно опублікувати, адаптувавши до сучасного правопису. Вона стане корисною передусім учням середніх шкіл, ліцеїв та коледжів на уроках християнської етики, а також буде корисною для всіх вірян.

Література

В статье рассмотрены микроконтексты с лексемой „молитва” в публицистическом труде „Десять заповедей Божьих. Молитва Господня” буковинского писателя и священника Исидора Воробкевича (1836 – 1903), преподавателя-теолога Черновицкого университета. Трактат, издан в Черновцах в 1893 году отдельной книгой, написан украинским вариантом церковнославянского языка с выразительными признаками разговорной речи буковинцевфемизм.

Ключевые слова: Исидор Воробкевич, церковно-проповедническая публицистика, лексема „молитва”, словари украинского языка, диалогические единства.

The article is devoted to the microcontexts with the lexeme „prayer” in publicistic work „The Ten Commandments Of God. The Lord’s Prayer” of the Bukovinian writer and priest Sydir Vorobkevych (1836 – 1903), teacher-theologist of the Chernivtsi university, which was published in Chernivtsi as a separate book in 1893. The work is written in Ukrainian variant of the Church Slavonic language with the expressive features of the colloquial speech of Bukovinians.

Key words: Sydir Vorobkevych, church and homiletic publicism, lexeme „prayer”, dictionaries of Ukrainian language, dialogic unities.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТ „Перун”, 2002. – 1440 с.
2. Воробкевич Іс. Науки для народа / Исидор Воробкевич. – Чернівці, 1899. – Ч. 1.
3. Десять заповідей Божих. Молитва Господня. Науки для сільського народа протоієрея Иси́дора Воробкевича. – Чернівці, 1893. – 86 с.
4. Етимологічний словник української мови : у 5-ти томах / [ред. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1982 – 2012.
5. Никоненко П. М. Сидір Воробкевич: Життя і творчість / П. М. Никоненко, М. І. Юрійчук. – Чернівці : Рута, 2003. – 208 с.
6. Новий тлумачний словник української мови : у 3-ох томах. / [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2001.
7. Словник української мови : в 11-ти томах – К. : Наукова думка, 1973. – Т. IV. – 840 с.
8. Словник української мови / кер. В. В. Німчук та ін. ; відп. ред. В. В. Жайворонок. – К. : ВЦ „Просвіта”, 2012. – 1320 с.
9. Смаль-Стоцький Ст. Исидор Воробкевич : (Ювілейна споминка) / Степан Смаль-Стоцький // Буковинський календар на переступний рік 1888. – Чернівці, 1887. – С. 40–41.